

श्रीदासराम ग्रंथमाला : पुष्प ४२

श्रीदासराममहाराज कृत हरिनामसंकीर्तन

प्रकाशक : श्री.निलेश गणेश चव्हाण
औद्योगिक वसाहत, अग्निशमनदल इमारत,
माधवनगर रोड, सांगली. मो. - ९९७५८७७७८८

प्रथम आवृत्ति : २०११

प्रकाशन दिन : गुरुवार दि. १५-१२-२०११
(प.पू. स्वामी स्वरूपानंद जयंती)
मार्गशीर्ष वद्य पंचमी, शके, १९३३

मुद्रक : श्री. अनिल लोखंडे
श्रीदासराम ऑफसेट, सांगली.
दूरध्वनी-(०२३३) २३२२७२९

प्रसाद मूल्य : रु. २०/-

प्रत मिळणेचे ठिकाण : श्री. दीपक चंद्रशेखर केळकर
घ.नं. ८२७, श्रीराम निकेतन, गांवभाग, सांगली-४१६ ४१६
दूरध्वनी-(०२३३) २३३२४६३, भ्रमणध्वनी - ०९८२२००७५२८

श्रीदासराम ग्रंथमाला : पुष्प ४२

श्रीदासराममहाराज

कृत

हरिनामसंकीर्तन

ॐ

◆ प्रकाशक ◆
निलेश गणेश चव्हाण

◆ संपादक ◆
गणेश मोहन चव्हाण

आवृत्ति पहिली

सांगली

इ.स. २०११

आमची ऐसी परंपरा

चिमड संप्रदायात हरिकीर्तनाची सुरुवात चिमडमहाराजांनी केली. चिमडचे रामचंद्ररावजी यरगट्टीकरमहाराज (चिमडमहाराज) हे साधुमहाराजांचे रथोत्सवाचेवेळी साधकांना मार्गदर्शन व्हावे, त्यांच्या साधनात येणाऱ्या अडचणींचे निवारण व्हावे, या हेतूने हरिकीर्तन करीत. चिमडच्या महाराजांनी देह ठेवण्यापूर्वी चिमड मठात काही उत्सवातील कीर्तने श्रीतात्यासाहेबमहाराजांकडून करविली. कीर्तनभक्ति म्हणजे देवाशी सुसंवाद, एक अध्यात्मिक चर्चा आहे. म्हणून ती देवाला आवडणारी श्रेष्ठ भक्ति आहे. साधकांना सतत साधनाची प्रेरणा देणारे साधन आहे. अनेकांना आत्मोन्नतीसाठी या अध्यात्माची जिज्ञासा निर्माण करणारे हे कीर्तन आहे, हे जाणून चिमडच्या महाराजांनी या कीर्तनाची प्रेरणा श्रीतात्यासाहेबमहाराजांना दिली. हे सद्गुरूंचे मनोगत ओळखून इ.स.१८९८ मध्ये त्यांनी नैमित्तिक कीर्तनास सुरुवात केली. इ.स.१९०० मध्ये सांगली येथे नित्य कीर्तनास सुरुवात केली. अखंडीत वाचने केलेले श्रीरामाचे स्मरण-सद्गुरु स्मरण हे त्यांचे कीर्तन, जीवाशिवाची भेट घडविणारे, मन सुखरूप, शांत करणारे होते. सांगलीमध्ये अखंड २५ वर्षे हरिगुणनामाची लयलूट त्यांनी केली.

“ब्रह्मपुरी आम्ही जातो रे । कोणी येतो का रे ।

संगे येईल त्यासी नेतो रे । लाभ होतो रे ॥ ”

असे कीर्तनातून जाहीरपणे सांगून हे महात्मे पौष व.६, २७ जानेवारी १९२४ रोजी स्वरूपाकार झाले.

श्रीमामामहाराज केळकरांचे ठिकाणी असणारी कीर्तननिष्ठा, श्रीनारायणमहाराजांचे कृपेने त्यांनी केलेले साधन, हे श्रीतात्यासाहेबमहाराजांना ज्ञात असल्याने, त्यांनी हे कीर्तनसेवेचे व्रत माघ व.३,१९२४ या दिवशी देह ठेवलेला असतानासुद्धा प्रत्यक्ष सगुणरूपात प्रगट होऊन त्यांचे स्वाधीन केले. श्रीमामामहाराजांना हरिकीर्तनानुग्रह प्राप्त झाला. ‘असो ऐसे सकळही गेले । परंतु येकचि राहिले । जे स्वरूपाकार जाले । आत्मज्ञानी ॥’ या समर्थोक्तिचा प्रत्यय आला. निळोबारायांची तळमळ पाहून सदेह वैकुण्ठगमन केलेले असतानासुद्धा तुकाराममहाराजांना परत यावे लागले. तितकीच ही गोष्ट महत्त्वाची आहे. गुर्वाज्ञेप्रमाणे मामामहाराजांनी ३८ वर्षे एकही दिवस खंड न होता अखंड श्रीतात्यासाहेबमहाराजांची सेवा म्हणून कीर्तनसेवा केली. मी कीर्तन करतो हे त्यांच्या गावीही नव्हते. ‘दासा हृदयी हनुमान । सदा करी तो कीर्तन ॥’ हा त्यांचा अनुभव होता. त्यांनी आयुष्य कीर्तनीभूत केले. सतत अखंडीतवाचने श्रीरामस्मरण केले व सच्चिदानंद ही पदवी प्राप्त करून घेतली. याची प्रचीति श्रीमामामहाराजांनी देहांती आणून दिली. शेवटच्या दिवशी नाड्या सुटलेल्या असतानादेखील संध्याकाळी ५ या त्यांच्या कीर्तनाचे वेळी ‘श्रीराम जयराम जयजयराम’ या त्यांच्या महामंत्राचा मोठ्याने उच्चार केला. नित्य कीर्तन साधले. याही वेळी अखंडीत वाचने श्रीरामस्मरण सुरु आहे याची साक्ष दिली व ‘‘हरी बोला एकांती हरी बोला लोकांती । देह त्यागा अंती हरी बोला ।’’ हे नाथवचन सत्य करून दाखविले.

पुढे श्रीमामामहाराजांच्या आज्ञेने श्रीदासराममहाराजांनी कीर्तनसेवा ही खूणगाठ बांधून ३९ वर्षे एकही दिवस खंड न होता

अखंड कीर्तन साधले. आपली स्वतःची पत्नी निवर्तली असतानासुद्धा त्यांची कीर्तनसेवा अंतरली नाही. केवढी ही स्थितप्रज्ञता! श्रीतात्यासाहेबमहाराज यांचे आशीर्वादाप्रमाणे ते वयाच्या ५ व्या वर्षीपासून ब्रह्म व माया या गूढ विषयावर कीर्तन करीत. स्वानुभवाने निःशब्द परमात्म्याचे शब्दबद्ध केलेले वर्णन म्हणजे त्यांचे कीर्तन होते. शेवटी २५ जुलै २००१ रोजी आपले स्वतःचे नित्याचे कीर्तन पूर्ण झाल्यावर कीर्तनाची आरती घेऊन, अखंड कीर्तनाचे अनुसंधानात ते स्वरूपाकार झाले.

भ.स.तात्यासाहेबमहाराज कोटणीस, भ.स.मामामहाराज केळकर, भ.स.दासराममहाराज केळकर हे तीनही महात्मे कीर्तनासाठी अवतरले, कीर्तनच जगले, व कीर्तनरूप होऊन गेले. हेच त्यांचे खरे चरित्र आहे.

पण हे हरिकीर्तन आपण समजतो त्या कीर्तनापेक्षा खूपच वेगळे आहे. भ.स.श्रीदासराममहाराजांचे सन १९५२ मधील हरिनामसंकीर्तन आपणा सर्वांचे चिंतनाकरिता, स्वामीकृपेतील श्री.गणेशराव चव्हाण व श्री.भिमराव कोळी यांचे मनोगत जाणून, गणेशरावांचे चिरंजीव श्री.निलेश गणेश चव्हाण यांनी श्रीदासराममहाराजांच्या कीर्तनाच्या ५० व्या वाढदिवसाच्या निमित्ताने स्वामी स्वरूपानंद यांचे जयंतीचे दिवशी प्रकाशित करून परमार्थप्रेमी जनांना उपकृत केले आहे. याबद्दल त्यांना जितके धन्यवाद द्यावेत तेवढे थोडेच आहेत.

आजही तेच कैवल्यकीर्तन श्रीदासराममहाराजांचे ज्येष्ठ व श्रेष्ठ चिरंजीव श्रीचंद्रशेखरअण्णा गेली ११ वर्षे तितक्याच निष्ठेने श्रीदासराममहाराजच कीर्तन करीत आहेत, या अनुभवाने साधत

आहेत. या कीर्तनसेवेसाठी त्यांना उदंड आयुरोग्य लाभो, ही महाराजांचे कृपेने आजवर चालत आलेली कीर्तन परंपरा यावच्चंद्रदिवाकरौ अशीच आमचे घराण्यात चालत राहो, अशी प्रार्थना भ.स.निंबरगीकरमहाराज, भ.स.रामचंद्ररावजी यरगट्टीकरमहाराज, भ.स.तात्यासाहेबमहाराज, भ.स.नारायणमहाराज, भ.स.मामामहाराज केळकर, भ.स.स्वामी स्वरूपानंद व भ.स.दासराममहाराज यांचे पवित्र चरणी करतो व येथेच थांबतो.

श्रीदत्त जयंती,
दि. १०-१२-२०११

अनिलप्रभू रामराय केळकर

प्रकाशकाचे मनोगत

ॐ वन्दे स्वरूपानंदम्

परमहंस स्वामी स्वरूपानंद, भगवान् सद्गुरु श्रीतात्यासाहेब कोटणीसमहाराज, जीवनमुक्त अखंडकीर्तनानंद प.पू.श्रीमामामहाराज केळकर, प.पू.सद्गुरु श्रीदासराममहाराज केळकर तसेच स्वामी स्वरूपानंद परंपरेतील व चिमड संप्रदायातील सर्व आत्मतृप्त संतांचे चरणी साष्टांग प्रणिपात करून माझे मनोगत मी आपल्यापुढे सादर करित आहे.

प.पू.सद्गुरु श्रीदासराममहाराज केळकर यांचे अखंड कीर्तनाचे सुवर्ण महोत्सवी वर्ष सुरू असून दि.०२/०२/२०१२ रोजी अखंड कीर्तनाचा ५० वा वाढदिवस आहे. या प्रसंगाचे औचित्य साधून माझे वडील श्री.गणेश मोहन चव्हाण यांनी श्रीदादांचे सन १९५२ मधील 'बोलो अबोलणे मरोनिया जीवे' या श्रीतुकाराममहाराजांचे अभंगावरील कीर्तन व 'नाम व नामस्मरण' या विषयावरील लेख स्वतंत्ररित्या मी प्रकाशित करावा असे सुचविले. यानुसार मी हे प्रकाशित करित आहे.

माझे आई व बाबा दोघेही श्रीरामनिकेतनमध्ये नित्य कीर्तनास जात असतात. प.पू.श्रीदादांचे कीर्तनातील विषय हा पूर्णपणे 'नाम' या विषयावर आधारित असतो. परंतु नाम म्हणजे नेमके काय हे जर पहायचे झाले तर, 'रामराम सब कुछ कहे ठक ठाकुर और चोर । जिस नामसे ध्रुव प्रल्हाद तरे वो नाम है कुछ और' या श्रीकबीरसाहेब यांच्या उक्तिप्रमाणे वेगळे आहे. प.पू.श्रीमामा, प.पू.श्रीदादा व प.पू.श्रीअण्णांचे कीर्तनात अथवा प्रवचनात नाम

या विषयावरच भर असतो. असे खरे नाम कोणते आहे, या विषयावरील प.पू.श्रीदादांचे कीर्तन व नाम व नामस्मरण या विषयावरील लेख एकत्रित करून हे पुस्तक प्रकाशित करताना मला व माझे आईबाबांना अतिशय आनंद होत आहे.

प्रा.डॉ.के.वा.आपटे लिखित श्रीदासराममहाराज चरितामृत या चरित्रातील कीर्तन व लेख पुनः प्रसिद्ध करण्यास प.पू.श्रीअण्णांनी व श्री.दीपक केळकर यांनी अनुमती दिली. त्यामुळे ही प्रकाशन सेवा माझ्या हातून घडली. यासाठी मी त्यांचा अत्यंत ऋणी आहे. माझ्या बाबांना स्वामीस्वरूपानंदांचे अनुगृहीत शिष्य आदरणीय श्री.भिमराव ल. सुर्यवंशी, रा.कारंदवाडी (ता.वाळवा), आदरणीय श्री.सुर्यकांतजी केळकर(अप्पा), श्री.अनिलप्रभू केळकर (नाना) या सर्वांचे सतत प्रोत्साहन लाभते. प.पू.श्रीचंद्रशेखर केळकर ऊर्फ श्रीअण्णा व सर्व केळकर कुटुंबियांचे प्रेम शब्दात व्यक्त करता येणार नाही, असे प्रेम आम्हां चव्हाण कुटुंबियांवर आहे. ते असेच वाढत जावो, अशी वरील संतांचे चरणी प्रार्थना करून येथेच थांबतो.

॥ राजाधिराज सद्गुरुनाथ महाराज की जय ॥

सांगली

मार्गशीर्ष शु.११ शके १९३३

निलेश गणेश चव्हाण

आशीर्वादाची याचना

॥ श्रीराम ॥

प.पू.स्वामी स्वरूपानंदांच्या जयंतीच्या निमित्ताने व माझे आजोबा ती.प.पू. श्रीमामहाराज केळकर यांची ५०वी पुण्यतिथी व माझे पितृदेव ती.प.पू. श्रीदासराममहाराज केळकर यांच्या अखंड कीर्तनाचा ५० वा वाढदिवस हे सारे पर्वकाळ साधून प.पू.स्वामी माधवानंद यांचे कृपेतील श्री. गणेश चव्हाण यांचे चिरंजीव श्री.निलेश चव्हाण हे आमच्या ती.प.पू.श्रीदासराममहाराज चरितामृतातील 'बोलो अबोलणे मरोनिया जीवे' या जगद्गुरु तुकाराममहाराजांच्या अभंगावरील श्रीदादांचे कीर्तन व 'नाम व नामस्मरण' यासंबंधातील त्यांचे विचार या ग्रंथांचे द्वारे प्रसिद्ध करित आहेत. परमार्थप्रेमी माणसांचेवर त्यांनी फार मोठे उपकार केले आहेत. धन्यवाद !

स्वरूपाचा आनंद म्हणजे स्वामी स्वरूपानंद आहेत. प.पू.स्वामींचे नांव रामचंद्र असे आहे. प.पू.चिमडचे महाराज यांचे नावही रामचंद्र व माझे प.पू.पितृदेव दासराममहाराज यांचे नावही राम असे आहे. हे तीघेही खरचं एकरूप आहेत. नव्हे नव्हे एकच आहेत.

“साधु दिसती वेगळाले । परी ते स्वरूपी मिळाले ॥

अवघे मिळोनी एकचि झाले । देहातीत वस्तू ॥”

श्री.गणेशराव चव्हाण म्हणतात, 'श्रीरामनिकेतनमध्ये आले की पावसला आल्यासारखे वाटते. प.पू.स्वामींनीच आम्हाला इकडे पाठविले आहे. ही त्यांचीच योजना आहे.'

“स्वामी म्हणे झाले कृतार्थ जीवन । सद्गुरुचरण उपासिता ॥”

यातले जे सदगुरुचरण आहेत त्यासंबंधी माझे आजोबा
ती.प.पू.श्रीमामामहाराज केळकर म्हणतात :-

“सःअहं अहं सः । गुरुपादूका या महा ॥”

आणि यांची उपासना आपल्याला जर साधली तर खरेच आपले
जीवन कृतार्थ होणार आहे व तसे ते व्हावे, असा आशीर्वाद व
अशी कृपा भगवान श्रीसद्गुरु श्रीतात्यासाहेबमहाराज कोटणीस,
ती.प.पू.श्रीमामामहाराज केळकर व ती.प.पू.श्रीदासराममहाराज
केळकर यांनी करावी, अशी त्यांचे चरणी शतशः प्रार्थना करतो.
शेवटी

प.पू.स्वामी स्वरूपानंद, प.पू.स्वामी अमलानंद, प.पू.स्वामी
माधवनाथ या त्रैमूर्तीचे चरणी शतशः अभिवादन करून येथेच
थांबतो.

सद्गुरुनाथ माझे आई । मला ठाव द्यावा पायी ॥

सांगली,
दि. ६/१२/२०११
मार्गशीर्ष गुरुवार

श्रीदादांचा कृपाभिलाषी,
चंद्रशेखर
(चंद्रशेखर रामराय केळकर)

श्रीदादांचे (श्रीदासराममहाराजयांचे)

इ.स. १९५२ मधील

एक कीर्तन

विवरणाचा अभंग

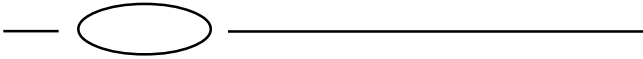
बोलो अबोलणे मरोनिया जीवे ।
असोनि नसणे जगी आम्हा ॥१॥

भोगी झाला त्याग संगीच असंग ।
तोडियेले लागमाग दोन्ही ॥२॥

तुका म्हणे नोहे दिसतो मी तैसा ।
पुसाल तरी पुसा पांडुरंगा ॥३॥

-श्रीतुकाराममहाराज

ब्रह्म हे सत्-चित्-आनंद आहे. म्हणजे ते सत्,
चित् आणि आनंद आहे किंवा ते अस्ति, भाति आणि प्रिय या
स्वरूपाचे आहे. सच्चिदानंद म्हणजे काय, ते श्री
एकनाथमहाराजांनी असे सांगितले आहे : “सत्पद ते ब्रह्म
चित्पद ते माया । आनंद पदी जया म्हणती हरी ॥”. याचा
अर्थ असा :- सत् हे ब्रह्म, चित् म्हणजे माया, आणि आनंद

म्हणजे हरि. तेव्हा सच्चिदानंद म्हणजे ब्रह्म, माया, हरि.

या सच्चिदानंदाचेच अधिक स्पष्टीकरण चिमडच्या श्रीरामभाऊ-महाराज यरगट्टीकरांनी असे केले आहे :-
“सद्रूप मूळ ब्रह्म पाही । चिद्रूप गगनी नटला बाई । आनंद-
रूप ते लवलाही । गुरु-घरचे नाणे ॥”

सत् ब्रह्म हे सर्वांचे मूळ आहे. सत् म्हणजे अस्तित्व. जीवाचा स्वप्न हा जसा विलास आहे, त्याप्रमाणे सत् चा विलास म्हणजे चित् आहे. चित् हे अत्यंत चंचळ आहे. सत् मध्ये चित् मिसळले की आनंद. किंबहुना सत् + चित् = आनंद आहे. याचा अर्थ असा की अस्तित्व आणि चैतन्य असेल, तरच आनंदाचा लाभ घेता येतो. तसेच, चित्+आनंद =सत् आहे. म्हणजे चैतन्य असून आनंद असल्यास, तेथे सत् म्हणजे अस्तित्व हे असलेच पाहिजे. तसेच, आनंद+ सत् = चित् आहे. याचा अर्थ असा की :- सत् ला आनंद होत असेल, तर तेथे चित् हे असलेच पाहिजे.

मूळ सत् ब्रह्म हे शब्दांच्या पलीकडचे आहे म्हणजे ते शब्दांनी किंवा शब्दांत व्यक्त करताच येत नाही. “ब्रह्म हे अमर्यादित आहे,” असेही म्हणता येत नाही; कारण तेही आपल्या बुद्धीला काहीतरी जाणीव देते. ब्रह्म हे कोणत्याही लौकिक शब्दांत व्यक्त करता येत नसल्याने, त्याला ‘निःशब्द’ असे म्हणतात.

परंतु शब्द वापरल्याशिवाय ब्रह्माविषयी काही सांगता येणार नाही, काही कळणार नाही, आणि काही करता येणार नाही. म्हणून शब्द वापरावे लागतात. आणि शब्द आला की भेद आलाच. म्हणून म्हटले आहे :-
“सर्व ब्रह्म ते निःशब्द । भेदाभेद चिदानंद ॥”

चित्चा गुण चंचलपण आहे. जेथे चंचलपण असते तेथे शब्द असतो. आता देहाला धरून जे चित्चे बोलणे त्याला ‘बोलणे’ असे म्हणावयाचे. आणि देहाला सोडून चित्चे बोलणे, त्याला “अबोलाचे बोलणे” म्हणावयाचे; तेच अबोलणे.

शब्दाचा ग्रास केल्याशिवाय अशब्दात जाता येत नाही. अशब्द म्हणजे ज्यातून शब्द निर्माण झाला ते. ज्याप्रमाणे व्यवहारात काट्यानेच काटा काढावयाचा असतो, त्याप्रमाणे परमार्थात शब्दानेच शब्दाचा ग्रास करावयाचा आहे. विसोबा खेचरांनी म्हटले आहे, “म्हणे खेचर विसा झालासी पिसा । या दृश्याची आशा सांडी नाम्या ॥”. दृश्य व शब्द यांचा लय झाला की अदृश्य आणि अशब्द अशी स्थिति होते.

शब्दाचा ग्रास झाल्यावर, लगेच “अबोलाचे बोलणे” बोलता येत नाही. तसे करण्याकरिता जीवभावाचा लय व्हावा लागतो. म्हणून एका संतानी म्हटले आहे :

“जिता असता मारिले.” जीवभावाचा नाश म्हणजे एका दृष्टीने मरणच आहे. हा जीवभाव लयास गेल्यानंतर, “अबोलाचा बोल” बोलता येतो.

कोणताही शब्द घेतला तर त्याला अर्थ असतो आणि नाद किंवा ध्वनि असतो. आणि त्या ध्वनीचा परिणाम मेंदूवर होत असतो. आपण जे जे बोलणे बोलतो, ते ते बोलणे द्वैतातले असते. ज्या बोलण्याच्या योगाने अद्वैताचा मार्ग कळतो, ते बोलणे अबोलाचे.

ब्रह्म निःशब्द आहे खरे. परंतु ते शब्दांनी सांगितल्याशिवाय गत्यंतर नाही. तसे करण्याचे काम संतांनी केले. परंतु संतांचे बोलणे आणि आपले बोलणे एकच नव्हे. आपल्याला कळावे म्हणून संतांनी आपले शब्द वापरले आहेत इतकेच. संतांचे बोलणे हे अद्वैत दाखविणारे असल्याने, ते अबोलणेच होय.

मन हे अत्यंत हट्टी आहे. शिक्षक ब्राह्मण मुलाची स्तुति करून ज्याप्रमाणे त्याचेकडून आपले काम करवून घेतो. त्याप्रमाणे मन हे वाईट असूनसुद्धा त्याला ‘सज्जन’ असे म्हणून समर्थ रामदासस्वामींनी त्याला निम्मे गार केले. ते म्हणतात: “मना सज्जना भक्तिपंथेचि जावे.” त्यानंतर ते पुढे त्याला सांगतात: “जनी निंद्य ते सर्व सोडोनी द्यावे.” परंतु समर्थ रामदासस्वामींनी निंद्य गोष्टींची यादी काही दिली नाही.

त्यांनी ती दिली असती तर त्या निंद्य गोष्टी टाकता आल्या असत्या.

आता, जे आपणास चांगले वाटते, ते दुसऱ्यास वाईट दिसते. मग निंद्य कशाला म्हणावे? या प्रश्नाचे उत्तर रामदासस्वामींनी या श्लोकातच दिले आहे. “जनी सर्व” ते “निंद्य” आहे. याचा अर्थ असा की या जगात जे जे सर्व दिसते आहे, ते ते निंद्य आहे. म्हणजेच सर्व दृश्य निंद्य आहे. हाच आशय “म्हणे खेचर विसा झालासी पिसा । या दृश्याची आशा सांडी नाम्या ॥ ” या चरणात विसोबा खेचरांनी व्यक्त केला आहे. आता, दृश्य टाकणे म्हणजे “निंद्य” टाकणे. मग “जनी वंद्य ते सर्व भावे करावे” असे समर्थ म्हणतात. निंद्य टाकल्यानंतर जे उरते ते ब्रह्म वंद्य आहे.

बाह्य बोलणे एकदा थांबले की काम झाले. विहिरीचा झरा एकदा बंद केला की तो पुनः त्याच ठिकाणी येत नाही. नळाचे तोंड बंद केले की पाणी मागे परतते. मनातील विचार एकदा येतील, दोनदा येतील, परंतु ते दूर करण्याचा सारखा प्रयत्न केला, तर मन त्यांचा विचार करणे सोडून देते. अशा तऱ्हेने सर्व विचार मागे परतू शकतात. व्यवहारात वाचेच्या पलीकडे मन आहे. परंतु परमार्थात मनाच्या पलीकडे एक वाचा आहे. मनासह ही वाचा निवृत्त होणे म्हणजे मूकत्व येणे. आणि हे मूकत्व म्हणजे आत्म्याचेच बोलणे आहे.

आणि हे बोलणे अद्वय मार्गावर सुरू होते. या वाटेवर आले असता, अद्वैत अथवा अद्वय आहे. आणि तेथील आनंदही निश्चळ आहे.

अद्वैताचा हा मार्ग कोणता ? मन झोपेत शिरताना ज्या मार्गाने जाते, तो मार्ग अद्वयाचाच आहे. हे मन कोणत्या वाटेने जाते, ही गोष्ट अभ्यासाने कळून येते. आणि या अद्वय वाटेवरच आत्म्याचे बोलणे किंवा मूकत्वाचे बोलणे आहे. एका संतांनी म्हटले आहे. “अंतरात नाद कसा घुमतसे पहा.” हेच मुक्याचे बोलणे, किंवा नामदेवमहाराजांनी म्हटल्याप्रमाणे “बोलू ऐसे बोल । जेणे बोले विठ्ठल डोले ॥”, आणि हे जे मूकत्वाचे बोलणे, त्यालाच तुकाराममहाराजांनी या अभंगात “बोल” असे म्हटले आहे. त्याच्या पलीकडे अबोलणे आहे.

हा जो बोल आहे, तो रामकृष्ण-गतीवर आरूढ झालेल्या साधकालाच बोलता येतो. यालाच “नामाचे कीर्तन” म्हणतात. किंबहुना नाम हेच कीर्तन होय.

नवविधा भक्ति अशी सांगितलेली आहे :- “श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पाद-सेवनम् । अर्चनं वंदनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम् ॥”. यातील कीर्तन व्हावयाचे असल्यास, प्रथम “श्रवण” व्हावयास हवे. हे जे श्रवण आहे, ते “वाचा गीत गाईजे । गाता गाता श्रवणी ऐकिये रया ॥”

या स्वरूपाचे आहे. येथे श्रवणाचा अर्थ वेगळा आहे. येथे श्रवण म्हणजे श्रवण+मनन+निदिध्यास असे आहे. हे श्रवण होणे आवश्यक आहे. त्यानंतर मग ‘नाम-स्मरण’ आहे. नाम-स्मरण म्हणजे नाम सातत्याने रहाणे, नाम अखंड स्मरणात रहाणे. असे होण्यास प्रथम कीर्तन व्हावयास पाहिजे.

नाम हे कंठात उच्चारवयाचे आहे. तुकाराममहाराजांनी म्हटले आहे:- “नाम उच्चारिता कंठी । पुढे उभा जगजेठी ॥ ऐसे धरोनिया ध्यान । मने करावे चिंतन ॥”. जे नाम कंठात उच्चारले जाते, ते नाम ओठाने उच्चारले जात नाही, ते नाम कोणते? तुकाराममहाराज सांगतात: “अहर्निशी नाम गाईन मी वाचे । बीज कल्पांतीचे तुका म्हणे ॥”. कल्पांतीचे बीज असणारे हे नाम शब्दांत व्यक्त केल्यास, त्याला “राम” म्हणावे ; नाहीतर ते नुसते “अहर्निशी” या शब्दानेच दिग्दर्शित करता येते.

आणि नाम गाऊन मिळवावयाचे काय ? व्यापारात वगैरे भांडवलात पैसा घालून ज्याप्रमाणे पैसाच मिळवावयाचा, त्याप्रमाणे नामाने नामच मिळवावयाचे आहे. आणि हे नाम “कल्पांतीचे बीज” आहे. पण कल्पांत कुणी पाहिला आहे ? आपण तेथपर्यंत कोठे जिवंत रहाणार आहोत ? मग कल्पांत म्हणजे काय ? “कल्प ते कल्पना वासना निमाली । वृत्ति पै बैसली पद्मासनी”, या चरणात

म्हटल्याप्रमाणे कल्प म्हणजे कल्पना असा अर्थ आहे. कल्पनेचा अंत म्हणजे कल्पांत. कल्पनेचा अंत ज्यात होतो, ते नामच आहे. आता, हे नाम कोठे आहे ? असे सांगितले आहे : “श्रोत्रवाणी चक्षू याचे पैल नाम”. या चरणात श्रोत्र म्हणजे नाद असा अर्थ आहे. कारण “नाद तोची झाला कान” असे आहे. हे नाम अव्यक्त “अहर्निशी” आहे. अव्यक्त अहर्निशी नामाकडे जाण्यास व्यक्त रामनामाची गरज आहे. अणि “राम” या शब्दाचा ज्योतिषशास्त्रात तीन असा अर्थ आहे आणि हे तीन म्हणजे इडा, पिंगला व सुषुम्ना.

या नादांचे उपनिषदांत वर्णन आहे. “चिणिंति प्रथमः चिंचिणीति दिवतीयः ,” इत्यादि. खरे म्हणजे आपल्या शरीरात रामनामाचा ध्वनि उमटतो आहे, असे “रामनामध्वनि उमटे। तेथे लक्ष लावी नेटे” या चरणात सांगितले आहे. शरीरात उमटणारा रामनामाचा ध्वनि ऐकण्यास, शरीरात होणाऱ्या इतर नादांना बाजूला सारून तो लक्षपूर्वक ऐकला पाहिजे. घड्याळाची टिकटिक सतत चालू असते; परंतु ती ऐकण्यास प्रयत्न करावा लागतो. त्याप्रमाणे शरीरातील रामनामाचा ध्वनि ऐकण्यास प्रयत्न करावा लागतो.

कबीरसाहेब म्हणतात : “राम जपो राम जपो राम

जपो रे। भवजल भवजल पार करो रे ॥ अंबर जावे धरणी जावे जावे सुरज चंदा । जितना देखे उतना जावे पिछे न रहे कुंदा ॥” येथे प्रथम धरणी, नंतर सूर्य – चंद्र व मग आकाश जातात असे न सांगता, प्रथमच आकाश सांगितले आहे. याचे कारण असे:- साधनाचा अभ्यास सुरू झाला की प्रथम आकाशाचा निरास होतो. या आकाशाचे स्वरूप असे सांगितले आहे : “शब्द जो राहिला नादाते गिळोन । तेचि ते गगन देखे स्वये ॥”. आकाश म्हणजे नादरहित शब्द. नंतर ज्या धारणेवर हे आकाश असते, ती धरणी म्हणजे धृति लुप्त होते आणि त्यानंतर सूर्य व चंद्र लोप पावतात.

हे रामनाम कसे उच्चारवयाचे ? “कहत कबीरा सुन भाई साधु रामनाम कहो गद्धे । रामनाम का डंका बाजे जब चाहे सो लद्धे ॥”. येथे गद्धे म्हणजे गाढवा असा अर्थ नाही. गद्धे म्हणजे गाढ वाचेने. रामनाम हे गाढ वाचेने उच्चारले पाहिजे. रामनामाचा डंका वाजत आहे ; परंतु ज्याची इच्छा असेल त्यालाच तो ऐकू येईल.

रामनामाचा नुसता डंका वाजतो आहे असे नाही. तर “झडतो नामाचा चौघडा । ब्रह्मी ब्रह्मरूपीचा हुडा ॥ संत ऐकताती कोडा । प्रेमबळा स्वानंदे ॥”. या चरणात नामाचा चौघडा वाजत आहे असे म्हटले आहे. नामाचा चौघडा असे का म्हटले आहे ? कारण स्थूल, सूक्ष्म, कारण

आणि महाकारण या चारही देहात नामाचे स्फुरण होत आहे; या चार देहात नामाचा चौघडा वाजत आहे. पृथ्वी, आप, तेज, आणि वायु ही चार देहांची तत्वे आहेत व गंध, रस, रूप आणि स्पर्श हे चार गुण आहेत. चार देहांत नामाचा ध्वनि आहे; म्हणून नामाचा चौघडा असे म्हटले आहे.

आणि रामनामाचा हा चौघडा संतांनांच ऐकू येतो. संत कोण? संतांच्या कपाळावर संत असा काही ट्रेडमार्क मारलेला नाही. तर 'करी वृत्ति जो संत तो संत जाणा' या वचनाप्रमाणे ज्याची वृत्ति संथ झाली आहे तो संत. संथ वृत्ति ही कृतीवरून कळत असते.

ज्याप्रमाणे शरीरात रामनामाचा चौघडा आहे, त्याप्रमाणे शरीरात हरिनामाची नौबत वाजत आहे. एका संतानी सांगितले आहे, "नौबत बाजत है हरिनामकी । अतिमंद हुई गत सकल कामकी ॥". माणसाच्या इच्छा कमी झाल्याशिवाय त्याला ही हरिनामाची नौबत ऐकू येत नाही. कारण "जहाँ काम वहाँ राम नहि । जहाँ राम वहा काम नहि ॥" असा प्रकार आहे. "काम" ही पाहिजे व "राम" ही पाहिजे, या दोन्ही गोष्टी एकदम साधत नाहीत.

इच्छा कमी कशा होतात? वाच्याने इच्छा वाढतात, वाच्याने इच्छा कमी होतात. जसे:- वाच्याने पाण्यावर लाट निर्माण होते, व ती वाच्यानेच नाहीशी होते; वाच्यानेच दिवा

लागतो, त्याप्रमाणे वाच्यानेच दिवा जातो; त्याप्रमाणे. "आत वारा बाहेर वारा । त्याचा निर्गुणात पसारा । त्या वाच्याचा शोध करा ॥" असे नामदेवमहाराजांनी म्हटले आहे. वाच्याने जग निर्माण होते, वाच्यानेच नाश पावते. देहात वारा आहे, बाहेर वारा आहे आणि निर्गुणातही वारा आहे. देहातील वारा हा बाह्य वाच्यापेक्षा भिन्न आहे. देहातील वारा हा मरेपर्यंत देहातच रहातो. मेल्यावर बाह्य वारा देहात भरूनही मनुष्य जिवंत होऊ शकत नाही. अनाहताचे बोलात येण्याकरता प्रथम तार, मंद्र व घोर यांचा अभ्यास व्हावा लागतो. त्यांचे वर्णन असे केले आहे:- "गुरुने तार सुनाई रे । क्या कहूँ वहाँ की बढाई रे ॥१॥ नाभिकंदका डेरा बनाया उपर दंडी चढाई । नेट बोट की खूटी गाढी सोहं तार जुडाई ॥२॥ प्रेमभावसे तार बजाई जब सब संग छुडाई । अनुहत नाद उठा जब प्यारे जीव शिवनकु मिलाई ॥३॥ दास कहे शिवराम प्रभुका पूरन धुंदी चढाई । आपही आप दुजा नही कोई प्रेमगगन मे लुडाई ॥"

ही तार वाजण्याकरता नाभिकंद हाच डेरा (भोपळा) होतो; पाठीच्या मणक्याची माळ हीच 'दंडी'. नेट ही खुंटी पिळली की सोहं तार जोडली जाते. या तारेचा आवाज ऐकू येण्यासाठी प्रेमाची जरूरी आहे. ईश्वराचे ठिकाणी अत्यंत प्रेम पाहिजे आणि हे होण्याकरता मन सर्व संगतून अलिप्त झाले

पाहिजे आणि असे झाल्यावर अनाहताचा नाद येतो. खरे म्हणजे “अनुहात ध्वनि आहे सकळा पिंडी।।”. परंतु प्रत्येक ठिकाणी त्याला नरदेहाची जोड मिळत नाही. या नरदेहातच ही जोड मिळते.

आणि पुढे या तारेचेच मंद्र व घोर होतात. मंद्र व घोर हे निराळे नाहीत. यालाच “नाम उच्चारिता कंठी” असे म्हटले आहे.

मनुष्य या साधनात आला की “प्रेतरूप झाला शरीराचा भाव” अशी स्थिति होते आणि मग “कमलमुख रामभजनकू दिया, ” या चरणात म्हटल्याप्रमाणे, कमलमुखातून रामनामाचा उच्चार होऊ लागतो. हेच नामाचे कीर्तन आणि या नामकीर्तनाला उद्देशूनच “नाम-संकीर्तन साधन पै सोपे । जळतील पापे जन्मांतरीची ” असे म्हटलेले आहे.

हा अनाहत केव्हा ऐकू येतो ? चत्वार देह व चार स्थिति यांचे पलीकडे गेल्यावर अनाहत ऐकू येतो. अनाहत म्हणजे श्वासोच्छ्वास हा अणुरेणूत आहे. “अनुहात ध्वनि आहे सकळा पिंडी । राम नाही तोंडी कैचा तरे ।।”. हा खरा अनाहत नव्हे. चत्वार देहापलीकडे खऱ्या अनाहताला प्रारंभ होतो याला बोलणे म्हणतात. केशवस्वामींनी म्हटले आहे, “बोलणे सांडी बोलणे सांडी । मौन्यावरती आसन

मांडी ।। बोलणे अबोलणे सारुनि दोन्ही । बोलसी तरी बोल शब्दाते गिळोनी ।।” म्हणजेच “बोलो अबोलणे”.

सहस्रदल- स्थानात सोहं हंस आहे. “धरिता सो टाकिता हं । अखंड चाले सोहं सोहं ।।”. या हंसाच्या गतीच्या मदतीने प्राण हा भ्रुकुटिमध्यापर्यंत येत असतो. या गतीत उपाधिभूत-जीवन येऊन मिसळले की अनाहत ध्वनि ऐकू येऊ लागतो. तात्यासाहेब कोटणीसमहाराजांनी म्हटले आहे, “हंसावरती राम बैसुनी चालिले हो पुढती । हंस कसा बघ उड्डाण करतो खाली आणि वरती ।।”. हंस म्हणजे श्वासोच्छ्वास नव्हे. हंस हा चिदाकाशात आहे. हा हंस चार देहांच्या पलीकडे आहे.

ज्या बिंदूतून प्राणाची गति चालू असते, त्याला नासिका असे म्हणतात. हा प्राण म्हणजे प्राणापानांतील प्राण नव्हे, तर तो चिदाकाशातील प्राण आहे. “नासिकेचा प्राण कोण मार्गी येत । नाद दुमदुमत अनुहाती” असे ज्ञानेश्वरमहाराज म्हणतात. एका बिंदूतून जेव्हा दोन रेषा निघतात, तेव्हा तेथे “कोण” होतो म्हणून म्हटले आहे, “पश्चिम दिशेसी जाता उजवा ठाकिला मेरु । अनुहात गगन गर्जे थोर ऊठिला गजरु ।।”. या गगनातील अनुहताच्या पलीकडे आणि एक अनाहत आहे. त्याला ज्ञानेश्वरमहाराजांनी प्रणवाचा अनाहत असे म्हटले आहे.

त्यालाच “दशमो मेघनादः” असे उपनिषदांनी म्हटले आहे.

अनाहताचे पुष्कळ प्रकार आहेत. आत्ता सांगितलेले दोन. आणखी अनाहत असे:- प्रस्फुट गगनात होणारा अनाहत आहे. ज्या शून्यातून प्रस्फुट गगन निर्माण होते तेथे एक अनाहत आहे. ज्या राम-कृष्ण-गतीतून हे शून्य निर्माण होते, त्या गतीत अनाहत आहे. ही रामकृष्ण-गति ज्या शिवात्म्यातून निर्माण होते, त्या शिवात्म्याजवळही अनाहत आहे. हा शिवात्मा सहस्रदळात असतो.

वर उल्लेखिलेला अनाहत नाद कोठे चालू असतो? “त्रिवेणीचा ओघ तेथे अंग धूतले । अनुहात झणझणात नाद ऐकिले”, असे मुक्ताबाई सांगतात. खरे म्हणजे सर्व तीर्थे या देहातच आहेत. तेथे त्रिवेणीच्या संगमावर आल्यावर नामाचा उच्चार ऐकू येतो. त्यात साधकाचे चित्त तन्मय झाले पाहिजे.

साक्षात्कार हा काही वरचेवर होत नाही. साक्षात्काराचे मागे लागून साधक जर या नामात एकरूप न होता राहिला, तर तो तेथेच राहिल. मच्छिंद्रनाथांनी म्हटले आहे, “आडसट तिरथ है घट भीतर”. आडसट म्हणजे ६८ नव्हे. तर जे साठाला आड करून आहे, ते आडसट. “आकाशातूनि वाट रे । न करावा बोभाट रे । सांडुनि तीनशे साठ प्राण्या । घे वरचा एकसष्ट रे ॥ ” असे चिमडचे रामभाऊमहाराज सांगतात. मनुष्याच्या देहात एकंदर

७२००० नाड्या आहेत. त्यात ३६० महत्वाच्या. त्यातील एक वायुरूप जोडी महत्वाची.

त्रिगुणात्मक इडा, पिंगला, सुषुम्ना या तीन नाडींची ऐक्यता म्हणजे त्रिवेणी गंगा. त्रिगुणांच्या पलिकडे, त्रिकूट स्थानी, ही त्रिवेणी गंगा वहात आहे. “षड्चक्रावरी त्रिकूटाभीतरी । त्रिवेणी सुंदरी गंगा वाहे”, असे तुकाराममहाराज सांगतात. ही गंगा मुंगीच्या मुखातून निघते. “मुंगीच्या मुखी त्रिवेणी गंगा,” असे नामदेवमहाराज म्हणतात. मुंगी म्हणजे मु न गी. मु म्हणजे मुख, न म्हणजे नाही, गी म्हणजे गीर्वाण. म्हणजे शब्दरहित नाद. ही गंगा ऊर्ध्वमुख आहे. “ऊर्ध्ववाहिनी हरिकथा.” या ठिकाणी साधक शुद्ध सत्त्वगुणी झालेला असतो. म्हणून तो ऊर्ध्वमुख होऊन जाऊ शकतो, कारण सत्त्व हा गुण हलका किंवा लघु म्हटला आहे आणि या शुद्ध सत्त्वाचे सामर्थ्य तुकाराममहाराजांनी असे सांगितले आहे:- “तुका म्हणे ऐका सत्त्वाचे सामर्थ्य । करवी परमार्थ अहर्निशी ॥” आणि हे नाम, हे बोलणे म्हणजे “बोलू ऐसे बोल । जेणे बोले विठ्ठल डोले ।” आणि शेवटी मुक्ताबाईंनी म्हटल्याप्रमाणे, “म्हणे मुक्ताबाई आता बोल राहिला । पहा ठायी ठायी तोचि उभा ठाकला ॥”

त्रिकूट स्थानावरील त्रिवेणी- संगम - स्थानात अनाहतनाद श्रवण केल्यानंतर, पुढे ऐकू येतो

प्रस्फुटगगनातील अनाहत. प्रस्फुटगगन म्हणजे अशब्द स्थिति. हे प्रस्फुटगगन वायूच्या दोन गतीने निर्माण झालेले आहे. त्यातील एक गति उष्ण आहे आणि दुसरी गति शीत आहे; त्यांनाच उद्देशून कबीरसाहेबांनी म्हटले आहे “आसपासमों श्वेत भरा है, श्वेतके बीचमें श्याम.” ज्ञानेश्वरमहाराजही म्हणतात “उष्ण शीत अभा। अरूप आकारिला नभा ॥,” आणि यालाच उद्देशून “वारिया पोटीं या गगन,” असे म्हटले आहे.

आत्म्याची केवळ म्हणजे निर्हेतुक दृष्टि जेथे पडते त्याला शून्य असे म्हणतात. या शून्यातून असंख्य शून्ये निर्माण होतात. त्यातील काही संतांनी सांगितली आहेत, काही सांगितली नाहीत. या शून्यातून आणि एक शून्य निर्माण होते व त्यातून आकाश उत्पन्न होते. आकाश म्हणजे नादरहित शब्दस्थिति. प्रस्फुटगगन म्हणजे अशब्द स्थिति. प्रस्फुट गगनातील अनाहत म्हणजे तेथील वायुलहरींचा नाद. शब्द व अशब्द यांचे पलीकडे आणि एक शून्य आहे; तेथेही अनाहत आहे; आणि त्यालाच ‘अबोलाचे बोलणे’ म्हणतात. प्रस्फुट गगनाच्या पलीकडील शून्यात, ‘शून्य-महेलमें दीप बिराजे । वाजे अनुहत ढोल’ अशी स्थिति आहे. आणि हा अनुहात म्हणजे अबोलाचे बोलणे. येथे दृश्य नाहीसे झाले असल्यामुळे, शुद्ध मनाला परमेश्वराशिवाय संकल्प

करण्यास दुसरा विषय असत नाही. म्हणून चित्त हे फक्त आत्म्याचेच चिंतन करीत रहाते; तेथे आपणास चिंतन करावे लागत नाही; तर आपोआपच चिंतन होऊ लागते आणि हीच भूमिका बुद्धीच्या ठिकाणी कायम रहाते.

याच्या पलीकडे रामकृष्ण-वाचा आहे. रामकृष्णवाचेमुळे आपण जगतो. ज्ञानेश्वरमहाराज म्हणतात “रामकृष्ण वाचा भाव हा जीवाचा.” ही वाचा संपली की नाकाला सूत लागते. या वाचेचा निरास होणे म्हणजे “मरोनिया जीवे” असा अर्थ आहे.

शून्याचे पलीकडे मन, चित्त, बुद्धि यांच्या पलीकडे साधक गेला म्हणजे त्याच्या जीवाभावाचा लय होतो; जीव शिवात्म्यात लीन होतो; त्याचे स्वतःचे असे अस्तित्व रहात नाही. याचा अर्थ त्याचा अहंकार नाहीसा होतो. अहंकार गेला की माणूस मेल्याप्रमाणे आहे. परंतु परमेश्वराच्या सत्तेने साधकाचे उपाधिभूतजीवन आपले कार्य करीत रहाते. मेंदू विश्रांती घेत असता, ज्याप्रमाणे पृष्ठवंशरज्जु झोपेत कार्य करीत असतो, त्याप्रमाणे. याचाच अर्थ “जीता असता मारिले । मेलियासी जिते केले ॥”. जोपर्यंत चैतन्याची ओळख नसते तोपर्यंत मनुष्य मेल्यासारखाच असतो. परंतु जेव्हा त्याला चैतन्याची ओळख होते, तेव्हा तो खरा जिवंत होतो. एक वाघाचे पिलू होते. ते लहानपणापासून मेंढरात वाढले.

त्यामुळे ते मेंढराप्रमाणे वागत होते. आपण वाघ आहोत ही जाणीव त्याला नव्हती, तोपर्यंत ते मेल्यासारखे होते. पुढे एका वाघाने त्याला त्या दोघांचे प्रतिबिंब पाण्यात दाखवून, तो वाघच आहे, अशी त्याची खात्री पटवून दिली. तेव्हा त्याला कळले की आपण मेंढरू नसून वाघ आहोत. तो खरा जिवंत झाला. तीच तऱ्हा माणसाच्या बाबतीत.

एकदा जीव शिवात्म्याशी एकरूप झाला की शरीरात आधारस्थानापासून ते सहस्रदलापर्यंत तो गतिमान रहातो. “सोहं सोहं चौदा चक्रे दावी अनुहात”, असे गहिनीनाथ सांगतात. ही चौदा चक्रे म्हणजे वायूच्या चौदा गोलाकार गति आहेत. आणि ही स्थिति प्राप्त होणे म्हणजेच मोक्ष. “जाणीव नेणीव भगवंती नाही । हरि उच्चारणी पाही मोक्ष सदा”, असे ज्ञानेश्वरमहाराज सांगतात. भगवंताच्या नामोच्चारात जाणीव-नेणीव लयाला जाणे म्हणजे मोक्ष. अशा स्थितीत परमात्म्याचे नाद होतच असतात; त्यालाच जीवभाव मरून उरलेले ‘अबोलणे’ म्हणावयाचे.

रामकृष्णगति ही गंगासागर-न्यायाने एकदा शिवात्म्यात मिसळू लागली की ती कायम मिसळत रहाते. हा मिलाफ अनुस्यूत रहातो. येथे जीवभावाचा-अहंकाराचा-लय झालेला असतो. ही शिवात्म्यात मिसळण्याची क्रिया चालू असताना, जो नाद उत्पन्न होतो,

त्यालाच “अबोलाचे बोलणे” म्हणतात. एकदा जीवभाव लयाला गेला की साधक निश्चळ होतो. अशा तऱ्हेची निश्चळ वृत्ति साध्य झाली की मग परमार्थातील निश्चळता साध्य होते.

जीवभावगति ही शिवात्म्यात अनुस्यूतरीत्या मिसळत रहाणे म्हणजेच ‘अबोलाचे बोलणे.’ यालाच नामदेवमहाराजांनी ‘सहस्रदळीचा अनाहत’ असे म्हटले आहे. आणि हे अनुसंधान अखंड असते. हे अनुसंधान एकदम येत नाही. प्रथम अनुकंपन, मग अनुवृत्ती, नंतर छंद, शेवटी अनुसंधान. प्रत्येक माणसाचे ठिकाणी श्वासाचे अनुकंपन चालू आहे. तेथे दृष्टि लागली की अनुकंपन. त्यात वृत्ति तदाकार झाली की अनुवृत्ति. “जैसी गंगा वाहे तैसे ज्याचे मन,” अशी तऱ्हा झाली की अनुवृत्ति साधते. मनात इतर विचार येता कामा नयेत; षड् विकार दूर झालेले असले पाहिजेत; अशी तऱ्हा झाली म्हणजे त्याचाच छंद लागतो. छंद म्हणजे त्याशिवाय काही न सुचणे. “असा धरी छंद, जाय तुटोनिया भवबंध,” या चरणात ‘असा’ याचा अर्थ - अ म्हणजे नाही सा म्हणजे सहा. असा छंद म्हणजे ज्यात सहा नाहीत असा छंद. असा छंद लागला म्हणजे कोणतीही गोष्ट साध्य होते. आणि मग परमात्म्याचे अखंड अनुसंधान लागते. हे अखंड अनुसंधान म्हणजेच “अबोलाचे बोलणे” होय.

हे अनुसंधान लागण्यास काय केले पाहिजे? “ज्ञानदेव मुक्ताईशी त्रिधा उपदेशी। ओहं कोहं सोहं साक्षी केले.” म्हणजे ओहं-कोहं-सोहंचा अभ्यास व्हावयास हवा. सोहंमधूनच कोहं निर्माण झाला आहे; सोहंची विस्मृति म्हणजेच कोहं. सोहं ही गति आहे; कोहं ही सुद्धा गतिच आहे. आपण म्हणतो “गर्भी असता म्हणे सोहं। बाहेर येता म्हणे कोहं;” पण तसे नाही. कारण कोहं म्हणणारा लगेच सोहं मध्ये जात असतो, इतके ते दोन्ही जवळ आहेत. प्रथम ओहं म्हणजे ॐ कार; त्याचा अभ्यास व्हावयास पाहिजे. ॐ कार हा आकाशात निर्माण झाला आहे; म्हणून “आकाशातूनि वाट रे” असे म्हटले आहे. आकाशस्थानातूनच साधनाला सुरवात होते. ॐ म्हणजे अ उ म. अ हा प्राण आहे; या अ मधून उ म्हणजे गति निर्माण होते; या गतितूनच म म्हणजे नाद उत्पन्न होतो. अशा तऱ्हेने साधन करताना साधक जेव्हा कोहं म्हणतो तेव्हा त्याला लगेच कळते की, आपण स्वतःच सोहं आहोत.

आणि या अभ्यासानंतर जेव्हा जीव हा शिवात्म्यात अनुस्यूतपणे मिसळत रहातो, अखंड अनुसंधानात रहातो, तेव्हा तेथे निःशब्दाचे जे नाद आहेत, त्यांनाच “अबोलाचे बोलणे” म्हणतात. तेव्हा सहस्रदळातील अनाहत म्हणजे अबोलाचे बोलणे. नामदेवमहाराज म्हणतात “सहस्रदळी

अनाहत ध्वनि उठी। श्रवण करिता पातके पळाली कपाटी.” येथे अशी शंका येईल :- ‘सहस्रदळापर्यंत साधक आल्यानंतर पापे कुठली?’ त्याचे उत्तर असे आहे :- सर्व पापांचे मूळ माया आहे. या मायेचे धागेदोरे सूक्ष्मरूपाने ब्रह्मरंध्रापर्यंत पसरलेले आहेत. ब्रह्मरंध्रापर्यंत गेलेल्या साधकालासुद्धा माया मागे खेचू शकते. कारण “दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया” अशी स्थिति आहे. परंतु सहस्रदळी नामोच्चार होऊ लागला म्हणजे मात्र साधक मायेतून सुटतो. तेथे नाम व रूप एकच आहेत.

हे “अबोलाचे बोलणे” संतांना साधते. अशा तऱ्हेचे संत संसारात असलेले दिसतात परंतु ते इंटरेस्ट घेऊन संसार करीत नाहीत. झोपी गेलेला व समाधि लावलेला हे दोघेही सारखेच दिसतात; पण त्यात फरक आहे. कधी संतांचा संसार सुलट दिसतो कधी तो उलट वाटतो. आपणही संसार करतो; संतही संसार करतात. परंतु संसारातील संतांची प्रत्येक क्रिया ही इंटरेस्ट न घेताच चाललेली असते. म्हणून तुकाराममहाराजांनी पहिल्या अभंगात म्हटले आहे “असोनि नसणे जगी आम्हा”. संत संसारात असूनसुद्धा नसल्याप्रमाणेच असतात. पूर्वीच्या काळी स्त्रिया डोकीवर घागर घेऊन पाणी आणत. त्यांचे हात हलत असतात; त्या परस्परांत गप्पा मारतात; परंतु त्यांचे सर्व लक्ष मात्र

डोकीवरील घागरीकडे असते. त्याप्रमाणे संत संसारात असले तरी त्यांचे सर्व लक्ष चैतन्याच्या खेळाकडे असते. म्हणून तुकाराममहाराज सांगतात “असोनि नसणे जगी आम्हा.” त्यामुळे “भोगी झाला त्याग संगीच असंग । तोडियेले लागमाग दोन्ही”, अशी स्थिति होते. भोग भोगून त्याग होतो असे नाही तर आत्मस्वरूपाचा एकदा भोग माणसाने घेतला की आपोआपच त्याचे ठिकाणी त्याग निर्माण होतो; त्याला मुद्दाम त्याग करावा लागत नाही. आपल्या बाबतीत मात्र त्याग होत नाही. कारण मन व इंद्रिये यांचा संयम जास्तीत जास्त किती काळ करता येईल? मनातल्या इच्छा कितीही दाबल्या तरी केव्हातरी वर उसळून येणारच. या उलट आत्म्याचा भोग झाला की आपोआप त्याग होतो; तेथे मुद्दाम त्याग करावा लागत नाही. एकादे दृश्य पहावयास नको म्हणून डोळे मिटून घेणे व दृश्य पहाताना सुद्धा ते दृष्टीत न शिरणे यात जसा फरक आहे तसा त्याग होणे व त्याग करणे यात फरक आहे.

तसेच ज्याला आत्म्याचा संग घडतो, तो आपोआपच असंग होतो. म्हणून तुकाराममहाराज सांगतात :- “भोगी झाला त्याग संगीच असंग। तोडियेले लागमाग दोन्ही ॥”

शेवटच्या कडव्यात तुकाराममहाराज म्हणतात

“तुका म्हणे नोहे दिसतो मी तैसा । पुसाल तरी पुसा पांडुरंगा ॥”. याचा अर्थ असा :- संत हे वरवर दिसतात तसे नसतात. ते संसारात असले तरी अलिप्त असतात. आणि त्यांचे सर्व अनुसंधान परमेश्वराकडेच असते.

नाम - नामस्मरण

“भगवंताचे नाम हे नादरूप असून हा नाद आपले श्वासोच्छ्वासात घुमत असतो. या नादानुसंधानात साधकांस समाधि अवस्था प्राप्त होते. “नाम श्वासोच्छ्वासी असे । परब्रह्म तेथे वसे”, असे श्रीसमर्थांनी म्हटले आहे. दिक्, काल व आकाश यांच्या अतीत आत्मा आहे. “आकाशात आत्मा आत्म्यात आकाश”, असे श्रीगुलाबरावमहाराज म्हणतात.

श्वासात नाम आहे व नामात ब्रह्म आहे. जीवनाचा संबंध श्वासाशी, श्वासाचा नामाशी व नामाचा ब्रह्माशी संबंध आहे. हे वर्म जर जाणले नाही तर ब्रह्मकर्म करूनही काही उपयोग नाही. ‘आता मज एक सुचला उपाव । घेईन मी नाव श्वासोच्छ्वासी ॥’, असे श्रीगुलाबराव महाराजांनी म्हटले आहे. सर्व संतांचा हाच अभिप्राय आहे. ‘सकलही संती केले हे साधन । नामाचे स्मरण श्वासामाजी ॥’ असे श्रीअक्कलकोटस्वामी म्हणतात. ‘नका करू काही आस । नाम जपा श्वासोच्छ्वास ॥’ असे श्रीब्रह्मचैतन्यमहाराज सांगतात. म्हणून श्वासात नाम

घेणे हे सर्वोत्कृष्ट साधन आहे.

नामस्मरणाची बैठक एकांतात साधावी लागते. ‘उगाच एकांती बसावे । तेथे हे समजोन घ्यावे । घ्यावे आणि सांडावे । प्रभंजनासी ॥ ’ असे श्रीसमर्थांचे सूत्र बैठकीचे बाबतीत चिंतनीय आहे. ‘घ्यावे आणि सांडावे’ हा शब्द येथे महत्त्वाचा आहे. पाणी सोडणे, हा त्याग, पण ते सांडणे हे अर्घ्य होते. हे साधन म्हणजे पाणी न घेताही एक संध्याच आहे. ‘वृत्ती पै बैसली पद्यासनी’, या श्रीज्ञानेश्वरमहाराजांचे उक्तीप्रमाणे वृत्तीची बैठक महत्त्वाची आहे. ‘देह तरी वरचिली कडे । आपुलिया परी हिंडे । परी बैसका न मोडे । मानसीची ॥’, किंवा “अजपा जपाचे आसनी बैसावे । मन मुरडोनी स्वरूपी लावावे” ही श्रीज्ञानेशोक्ति येथे सतत विचारात घ्यावी अशी आहे. ‘नासापुटोनी वारा । जो अंगुले जातसे बारा । तो गचिये धरूनी माघारा । आतु घाली ॥’. या साधनाने ‘अंग अंगाते वरी । पवनाते पवन धरी । ऐसी अनुभवाची उजरी । होचि लागे ॥’. अंग हे चिदांग होऊन वायूची मोट बांधली की अनुभवाला मग काय तोटा आहे?, असा प्रश्न आहे. असे नामस्मरण चालू झाले की जीवाला समाधान होते. हीच समाधि म्हणून

‘सर्व काल नाम चिंतन मानसी । समाधान चित्तासी समाधि ते ॥’, असे श्रीतुकाराममहाराजांनी म्हटले आहे. या नामाने वृत्तीत मोठा फरक पडतो. ‘राम म्हणता काम क्रोधाचे दहन । जाय अभिमान देशोधडी ।’ कामक्रोधांची राखुंडी होऊन अभिमान देशोधडी जातो, असे नामाचे सामर्थ्य आहे.

योगमार्गात जी चक्रे आहेत ती शरीरात अशी सापडणारी नाहीत. शंकांचे निरसन श्रीदादांनी केले. चक्रे म्हटले तर आऱ्या नाहीत. चैतन्याचा वायु हा संघात करीत जातो. आणि तेथे नाद उसळत रहातो. तो ज्या ज्या ठिकाणी संघात करतो तेथे तेथे नाद-प्रकाशानुभव येतो, त्यालाच चक्रे अशी संज्ञा आहे. चक्र हा एक संकेत आहे. किंवा ती एक अनुभवाची खूण आहे. विमान वर जाताना अगर उतरताना फेरे घेत जाते, तशीच वायूची गति शरीरात आधारापासून सहस्रदळापर्यंत खेळती आहे. त्याचा संघात जेथे होतो त्याला संतांनी चक्र म्हटले आहे. ‘सोहं सोहं चौदा चक्रे दावी अनुहात’ असे श्रीगहिनीनाथ म्हणतात.

नासिकाग्री लक्ष ठेवणे असे जे गीतेत सांगितले आहे अथवा ‘नासिकेपासुनी अंगुळ्या त्या चार । दृष्टी करी स्थिर तये ठायी ॥’ असे

श्रीतुकाराममहाराजांनी सांगितले आहे, त्याचा अर्थ सांकेतिक आहे. नासिक हा शरीरातील एक भाग आहे. तेथे लक्ष ठेवून साक्षात्कार कसा होणार?, हा प्रश्न आहे. येथे शाखाचंद्रन्यायाने नासिकेतून जो प्राण वहातो तेथे लक्ष पाहिजे असाच अर्थ होतो. ‘नासिकेचा प्राण कोण मार्गी येत’ असे श्रीज्ञानेश्वरमहाराज म्हणतात. येथे लक्ष ठेवून नामात काल साधला तर पवन विजय होतो. श्वास नाममय होतो. तो जितका काल होतो त्याच कुंभकात नाद, बिंदु, कला, ज्योति अनुभवाला येतात.”- अशी ही नामस्मरणाची व पवनविजयाची गाथा श्रीदादांनी सांगितली आहे.

श्रीदादा सांगतात :-

“नाम म्हणजे शब्द नव्हे. किंवा अक्षर नव्हे. संघाताशिवाय होणारा ध्वनि म्हणजे नाम होय. ते स्वसंवेद्य, स्वतःसिद्ध, स्वयंपूर्ण, स्वयंचलित, ‘स्व’ ची ओळख करून देणारे, ‘स्व’ हेच सर्व आहे किंवा सर्व हेच ‘स्व’ आहे, हे स्पष्ट करून, जीवाचा घटक विश्व की विश्वाचा घटक जीव याची अनुभूति देणारे, गुरुत्व आणि मनाला समाधान-शांति देणारे प्रभुत्व त्या एका नामातच आहे. या नामाचा वेध आणि शोध

पूर्वी ऋषिमुनीनी आणि अलीकडे या काळात साधुसंतांनी घेतला, आणि त्यांना असे दिसून आले की नामाचा व जीवनाचा घनिष्ठ संबंध आहे, आणि दगड-धोंडा, झाडे-वेली, पशु-पक्षी, आणि मानव या जीवनाचे समृद्ध आहेत. हे जीवन हे “जीव-न” असे आहे.

“(नामाने) या जीवाचा अहंकार शिल्लक रहात नाही. आणि त्यामुळेच साक्षात्कार होतो. एक अहंकार तरी किंवा साक्षात्कार तरी अशी वस्तुस्थिति आहे. “वस्तुस्थिति” या (शब्दा)चा अर्थ असा :- स्थितिरूप वस्तु. यामुळे स्थिति आहे म्हणून स्थापकता आहे का स्थापकता आहे म्हणून स्थिति आहे, हेही विचारात घेणे आवश्यक आहे, आणि याचा स्थापक कोण किंवा संस्थापक कोण असा प्रश्न आहे. स्थापकाचा काही बोध यावरून होतो का हे सहज गौप्य येथे प्रगट करतो.

“जीवाचा आणि श्वासाचा संबंध आहे. श्वासाचा आणि नामाचा संबंध आहे. नामाचा आणि ब्रह्माचा संबंध आहे. म्हणून नामानेच ब्रह्मसाक्षात्कार होतो. ‘ब्रह्म’ ‘ ब्रह्म’ असे म्हणून ब्रह्म भेटत नाही. नामाने त्याची अनुभूति घेता येते. अनुभव एकाचा

एकाला येत नाही. आणि असे विधान केले की अध्यात्मशास्त्र हे लंगडे आहे असा बुद्धिवाद जडवादी (लोक) करतात. पण व्यवहारातसुद्धा एकाने जेवल्यावर दुसऱ्याचे पोट भरत नाही. मग व्यवहारशास्त्र लंगडे म्हणणार काय? ते जर लंगडे नसेल तर अध्यात्मही लंगडे नाही.

“या विश्वाच्या बुडाशी एक सोऽहं तत्त्व आहे. या सोऽहंचा विलास म्हणजे हे जग आहे. या विश्वाचा केंद्रबिंदु म्हणजे सोऽहं आहे. आणि परिघ हा बिंदूचाच बनलेला असतो हे उघड आहे. म्हणजे सोऽहं शिवाय काही नाही. हे ज्ञान सोऽहंरूपी गुरूने कृपा केली तर स्पष्ट होते; कारण हे ज्ञान पुस्तकी नाही. ही एक कला आहे, एक धाटी आहे; म्हणून गुरुकृपेची आवश्यकता आहे. कृपेने व्यवहारिक ज्ञान होत नाही पण आत्मज्ञान मात्र नक्की होते. आणि म्हणून सोऽहंरूप गुरुकृपेने सोऽहं साधना साधली तर सोऽहं ध्यानाने सोऽहं समाधि अवस्थेत सोऽहं सिद्धि प्राप्त होऊन, सोऽहंचा साक्षात्कार होतो. कारण सोऽहंस्वरूप म्हणजेच पांडुरंग. “सोऽहं ब्रह्म विटेवरी” असे श्रीतुकाराम-महाराज म्हणतात. ज्यांनी ज्यांनी ही पातळी गाठली, त्यांचे विश्वच वेगळे आहे आणि ते सोऽहं विश्व आहे .

ऋग्वेदातील दहाव्या मंडलात नासदीय सूक्तात ज्या सात ऋचा आहेत, त्यातील तत्त्वज्ञान उपनिषदे-आरण्यके आणि भगवद्गीता यांत प्रगट झाले, हे प्रगट आहे. हा सर्व विषय पहाता, ज्यांचे विश्व सोऽहं विश्व आहे, तेच नामाचा व श्वासाचा परस्पर संबंध ओळखू शकतात, आणि त्याची परस्पर देवाण-घेवाण करू शकतात.

“नामाचे देहातीत स्मरण म्हणजे काय? स्मरण म्हणजे चैतन्य आणि चैतन्य म्हणजे स्मरण हे एक लक्षात घेण्यासारखे आहे. स्मरणाशिवाय नुसत्या नामानेही साक्षात्कार संपादन करता येत नाही असे एक इंगित आहे. “नवल स्मरणाची ठेव । नामी नाही अनुभव” असे नाथमहाराज सांगतात, तर “नामस्मरण तुम्ही करा हरीचे ध्यान ” असे नरहरी सुनावतात, आणि नामस्मरण व ध्यान यांत फरक नाही, असे ते दाखवून देतात. तर “स्मरण देव स्मरण देव स्मरण देव जाणा ” यांत समर्थ स्मरण देव उभा करतात. येथे स्मरण म्हणजे आपण जे स्मरण व विस्मरण हे शब्द व्यवहारात वापरतो त्या अर्थानी स्मरण हा शब्द समर्थानी वापरलेला नाही. ज्या स्मरणामधून विस्मरण आणि विस्मरणामधून स्मरण घडते ते स्मरण होऊच

शकत नाही. ज्या सुखाने दुःख आणि दुःखातून सुख निर्माण होते, त्याला सुख म्हणता येणार नाही. तसेच, पुण्यातून पाप, स्वर्गातून नरक, नरकातून स्वर्ग म्हणजे सारे पाप व नरकच आहे. धर्मातून अधर्म व अधर्मातून धर्म होत असेल तर तो धर्म होऊ शकत नाही. म्हणून तर धर्म, पंथ, जातिभेद या साऱ्या शृंखला तुटल्याशिवाय ईश्वराचा साक्षात्कार होत नाही, असे आमचे भगवान् निंबरगीकरमहाराज सांगतात. तर दिव्याची ज्योत एकच आहे; त्यावर ज्या रंगाची काच ठेवावी तसा प्रकाश पडतो, हे उघड आहे. प्रकाश भिन्न असला तरी ज्योत एकच आहे, असे भगवान् रामकृष्ण परमहंस म्हणतात. ज्याला ज्योत एकच आहे, याचे ज्ञान झाले नाही, तेथे धर्माधर्मात लढे उत्पन्न होतात. कारण त्या ठिकाणी व्यक्तिभाव जागृत असतो. समष्टिभावाने व्यक्तिभाव लयाला जातो. हा समष्टिभाव गुरुकृपेने उदित होतो. देश-काल-परत्वे धर्माच्या आचार-विचारांत फरक होतो, राहणीमानात फरक होतो; हा सारा बदल प्रकृति-मानामुळे होतो. परंतु आत्मा हा इथून तिथून सर्वांचा एकच असल्याने, आत्मदर्शन घडवणारा जो धर्म त्यात फरक होण्याचे प्रयोजनच नाही.

“प्रकृति या शब्दाची व्युत्पत्ति पाहताना कृति, आकृति, प्रतिकृति, प्रगति आणि प्रकृति अशी त्याची एक साखळी आपणास दिसून येईल. या जगाच्या बुडाशी असे एक जीवन होते की त्या वेळेला आत्ता जे जगात आपण पहातो ते काही नव्हते; दृश्यही नव्हते आणि अदृश्यही नव्हते. एक वायुरूप चैतन्य नुसतेच वरखाली होत राहिले होते. पण या शब्दाने आता आपल्याला जे काही खालवर झाले तसे होत नव्हते. चैतन्यरूप वायु याचा अर्थ चित्वायु. पंच प्राण, पंचभूत प्राण, प्राणगति, प्राणशक्ति, प्राणवृत्ति, प्राण एव आत्मा असे जे श्रुतिवचन आहे, तो प्राण यांची गळत करून चालणार नाही. या सगळ्यांचे एकीकरण म्हणजे हा विश्वाचा खेळ. यात संघटन आणि विघटन अशा दोन प्रकारांचे विधायक आणि विघातक कार्य चालू आहे, हे विधेयक आम्ही मांडले तर ते अप्रस्तुत होणार नाही. हे संघटन व विघटन ज्या एका शक्तीमुळे होते की ज्यामुळे एवढ्या अवाढव्य विश्वात ग्रहाग्रहांची धडक होऊन कुठे अपघात झाला असे दिसून येत नाही. संघात -घात - अपघात हे सारे मानवाच्या माथी आहेत. कारण मनुष्य चैतन्य शक्तीला ओळखू शकत नाही. म्हणून माणसाला देव बुद्धि देऊन

चुकला आहे. म्हणून तर माणसाने देवाच्या डोक्यावर हात फिरविला आहे:- देव, धर्म नाही अशी मुक्ताफळे फक्त मानवांचे तोंडून येतात, पशु-पक्षी यांच्याकडून नाही. आणि म्हणून पर्जन्यवृष्टि पशुपक्ष्याकरिता होते, मानवासाठी नाही. काड्यापेटी जर माणसाकडे दिली तर स्वयंपाक करायचा की घर पेटवायचे? याचा दोष काड्यापेटी देण्याच्याचा आहे काय? शेवटी माणूसच दोषी ठरतो. म्हणून या जगात कुणी देव आहे म्हणतात, कुणी देव नाही म्हणतात. कुणी आहे म्हणावे वा कुणी नाही म्हणावे असा एक देवच आहे. कारण का तर तो दिसत नाही. माणसाचे मन दिसत नाही, तरी सुद्धा त्याला अस्तित्त्वभाव आहे. हा सर्व विषय पहाता, विश्वाची सिद्धि ज्ञानाने, पण ज्ञानाची सिद्धि कशाने? उघड आहे, बुद्धि असेल तर ज्ञान आहे, आणि प्राण नसेल तर बुद्धि कुठून असणार ? बुद्धिच नसेल तर शरीरात व्यवहार काय होणार? व्यवहार या स्मरण-विस्मरणानेच चालतो. आवश्यक गोष्टींचे स्मरण व अनावश्यक गोष्टींचे विस्मरण याचे नाव व्यवहार. आपल्या मेंदूमध्ये एक मोठे वाचनालय आहे. त्यात सर्व घटनांची नोंद होत असते. काही गोष्टींबाबत वेळ येईल तेव्हा “बघून घेईन” असे माणूस बोलतो,

नंतर विसरतो. पण ती वेळ येताच त्याची जाणीव होते, व परिणाम स्पष्ट होतात. हे जे स्मरण-विस्मरण ते वेगळे, व समर्थ ज्याला “स्मरण देव” म्हणतात ते वेगळे. अखंड स्मरण हा देव व अखंड विस्मरण म्हणजे मरण, आणि स्मरण-विस्मरण हा व्यवहार. व्यवहार नव्हे तो परमार्थ व परमार्थ नव्हे तो व्यवहार. शरीर नव्हे तो आत्मा, व आत्मा नव्हे ते शरीर कसले? आत्मा हा आत्म्यानेच जाणावा लागतो. मनालाच मनाची ओळख होते. कृष्णाबाईंच्या पाण्यानेच कृष्णाबाईंची पूजा. तेजानेच तेजाची आरती.

“संतमहात्मे आत्मतृप्त असतात याचा अर्थ आत्मा हेच तृप्तीचे साधन आहे, हे उघड आहे. भगवान निंबरगीकरमहाराज, भगवान् सद्गुरु तात्यासाहेबमहाराज, भगवान् मामामहाराज, स्वामी स्वरूपानंद, योगिराज गुळवणीमहाराज आणि सर्व संतमहात्मे हे आत्मतृप्त आहेत. आत्म्याने देहाचे ज्ञान होते. आत्मविरहित देहाला दुसऱ्या देहाचे ज्ञान होत नाही. देव म्हणजे आपला प्राण असे समर्थ म्हणतात. आत्म्यामुळे ज्ञान व ज्ञानामुळे जगाची सिद्धि असे दिसून येते. आत्म्याने ज्ञान उपलब्ध केले आणि मानवी शोध त्या ज्ञानातूनच लागले. म्हणून ज्ञानाने

आत्मा सिद्ध होत नाही, हे उघड आहे.

“सिद्ध वस्तूची ओळख जो सिद्ध आहे त्यालाच होते. “तुम्ही या, तुमच्या स्वागताला सिद्ध आहे.” असा जो सिद्ध, सिद्ध वस्तूच्या स्वागताला सिद्ध असतो, असा सिद्ध त्या सिद्ध वस्तूला जाणतो.

“आत्मा हा प्रयोगी असून आत्म्याने विश्वाचा प्रयोग केला आहे. विश्व हीच एक प्रयोगशाळा आहे. आणि म्हणूनच या जगात शास्त्रज्ञांनी प्रयोगशाळा उघडल्या आहेत. जगाचा नाश करणारे प्रयोग जगाचा नाशच करतील. परंतु त्यातूनसुद्धा मानवाने बुद्धीचा उपयोग केला तर विधायक शक्तीतून विधायक शक्ति निर्माण करता येईल. हे माझे म्हणणे मनुष्य अंतर्मुख झाला तर त्याला निश्चित पटेल.”

(श्रीदासराममहाराज चरितामृत ह्या ग्रंथातून घेतलेला लेख)

अभंग

हंसावरती राम बैसुनी चालिले हो पुढती ।
हंस कसा बघ उड्डाण करीतो खाली आणि वरती ॥१॥

खाली येता सवे उडतसे कोण जाणे गती ।
प्राणी निजला तरी हंस हा न सोडे निजस्थिती ॥१॥

हंस गगनीच्या मुक्ता माळा देई आणुनी हाती ।
अगणित तारे त्यात चमकती नाना रंग ज्योती ॥२॥

डोळे झाकूनी पहासी जरी तू स्वरूप दिसे पाही ।
बाप सद्गुरू कृपा करील हा लाभ घडे देही ॥३॥

श्रीसंत तात्यासाहेबमहाराज कोटणीस

❖ श्रीदासराम ग्रंथमाला पुष्प सूची ❖

पुस्तकाचे नांव	पुष्प क्रमांक	सन
श्रीगुरुलिंगगीता (मराठी)	२१	२०१०
श्रीरामनिकेतन	२२	२०११
श्रीरामनिकेतनमधील आराधना	२३	२०११
ग्रंथत्रयी	२४	२०११
उत्तरगीता (श्रीदासराममहाराजकृत गद्य अर्थासह)	२५	२०११
अभंग दरबार	२६	२०११
सद्बोध दशक (श्रीदासरामरक्षास्तोत्रासह)	२७	२०११
श्रीदासराममहाराज नित्यपाठ चरित्र (आवृत्ति ३री)	२८	२०११
श्रीगुरुराज कथित ज्ञान आणि बोध	२९	२०११
प.पू.श्रीमाईसाहेब यरगट्टीकर यांचे चरित्र	३०	२०११
पाठांतरसुलभ भगवद्गीता (आवृत्ति २ री)	३१	२०११
श्रीदासराममहाराज लिखित लघुचरित्रे	३२	२०११
श्रीतात्यासाहेबमहाराज कोटणीस कृत मनोबोध व निवडक अभंग (विवरणासह)	३३	२०११
प.पू. सद्गुरु श्रीरामभाऊमहाराज यरगट्टीकर	३४	२०११
महायोगिनी श्रीलक्ष्मीबाई अक्का	३५	२०११
तो हा दासबोध	३६	२०११
श्रीदासराममहाराज चरितामृत (२ री आवृत्ति)	३७	२०११
श्रीनिंबरगीकरमहाराज चरित्र (४ थी आवृत्ति)	३८	२०११
श्रीदाजीसाहेबमहाराज चरित्र	३९	२०११
श्रीतात्यासाहेबमहाराज कोटणीस चरित्र	४०	२०११
श्रीदासराममहाराजयांची आत्म लहरी	४१	२०११

❖ श्रीदासराम ग्रंथमाला पुष्प सूची ❖

पुस्तकाचे नांव	पुष्प क्रमांक	सन
चिमड संप्रदाय	१	२००५
श्रीरामदासस्वामी चरित्र	२	२००६
भजन तरंग	३	२००६
हरिपाठ संकीर्तन	४	२००७
श्रीदासराममहाराज नित्यपाठ चरित्र	५	२००७
दासबोधातील तत्त्वज्ञान	६	२००७
श्रीदासराममहाराजांचा वचनसंग्रह	७	२००८
श्रीरघुनाथप्रिय साधुमहाराज चरित्र	८	२००९
साधन संध्या	९	२००९
अनंत अमृत स्मरण	१०	२००९
श्रीगुरु महिमा	११	२००९
श्रीज्ञानेश्वरी प्रसाद	१२	२००९
श्रीदासराम गाथा : पुरवणी	१३	२००९
श्रीदासराममहाराज : आत्मचरित्र	१४	२०१०
श्रीनारायणमहाराज यरगट्टीकर यांचे चरित्र	१५	२०१०
श्रीदासराममहाराज : श्लोकरचना	१६	२०१०
ज्ञानदेवकृत अनुभवामृत(ओवी टीकेसहित)	१७	२०१०
श्रीदासराममहाराज सहस्रनामस्तोत्रम्	१८	२०१०
आत्माराम(श्रीदासराममहाराजकृत गद्य अर्थासह)	१९	२०१०
श्रीगुरुलिंगगीता (कानडी लिपीत)	२०	२०१०